

**J. S. Bach billentyűs kompozíciói és a klasszikus jazz
standardek kapcsolódási pontjai
– motívikus, szerkezeti és harmóniai elemek –**

Farkas Antal

Eszterházy Károly Főiskola, Bölcsészettudományi Kar

Ének – zene Tanszék, II. évfolyam

Témavezető: Dr. Nagy Zoltán PhD, adjunktus

Tartalom

Bevezetés.....	2
1. J. S. Bach: d-moll kétszólamú invenciójának elemzése.....	3
2. J. Kern: All the things you are című jazz standardjének elemzése	5
3. A barokk és a jazz elemek összehasonlítása a tárgyalt művekben.....	7
3.1. Harmóniai összefüggések	7
3.2. Dallami összefüggések.....	9
4. Befejezés	10
5. Felhasznált irodalom	11
6. Ábrák jegyzéke.....	12
7. Mellékletek.....	13

Bevezetés

A „*J. S. Bach billentyűs kompozíciói és a klasszikus jazz standardek kapcsolódási pontjai – motívikus, szerkezeti és harmóniai elemek*” című dolgozatomat Bach komponálási technikájának és a jazzben használatos improvizálás módszerének párhuzamba állításáról készítettem. A témával kapcsolatban a következő kérdés merült fel bennem: Van-e szakmailag definiálható összefüggés a komoly és a könnyűzene között?

Témaválasztásomat elsősorban az indokolja, hogy számomra mindkét zenei stílus nagyon fontos, így zenei tanulmányaimat is párhuzamosan, a komoly és a könnyűzene területén egyaránt folytatom. Ugyanakkor a zenélés építőelemei közül meghatározónak tartom az improvizációt, mint a „pillanat megzenésítését”, mely a komolyzenei oktatásban gyakorta elsikkad.

A kutatás során saját komoly és könnyűzenei területen szerzett tapasztalataim felhasználása mellett felkerestem a téma nemzetközi hírű szakértőit is. Szakcsi Lakatos Béla¹ és Rozsnyói Péter² szakmai segítségével könnyebben sikerült feltárnom a jazz improvizációhoz felhasználható barokk zenei elemeket. A személyes konzultációkon kívül igyekeztem a kutatási témára vonatkozó releváns szakirodalmat is igénybe venni. Ezek: Gárdonyi Zoltán: *J. S. Bach ellenpont- művészetének alapjai*,³ Esze Jenő: *Zeneelmélet – Nem csak szórakoztató zenészeknek*,⁴ Gonda János: *A rögtönzés világa I – II. (A jazz improvizáció elmélete és gyakorlata)*.⁵

Feltételezésem szerint a klasszikus jazz és a komolyzene, különösen a barokk hangszeres muzsika harmóniaiilag és dallamilag egyaránt komoly összefüggéseket mutat.

Ezt bizonyítandó két olyan művet hasonlítok össze, melyek egyszerre reprezentálják az adott zenei stílusok specifikus jellemzőit, és ezek hasonlóságát. *J. S. Bach d-moll kétszólamú invenciójának* és *J. Kern „All the things you are”* című jazz standardjének összehasonlító elemzéséből, a művek zenei kapcsolódási pontjainak kiemeléséből természetesen nem lehet a tárgyalt stílusok zenedarabjaira egyaránt

¹ Szakcsi Lakatos Béla: (1943-) jazz zongoraművész, zeneszerző.

² Rozsnyói Péter: (1980-) jazz zongoraművész.

³ Zeneműkiadó Budapest 1967.

⁴ ESMTK CO – Sinus Kiadó, Budapest 1993.

⁵ Editio Musica, Budapest 1997.

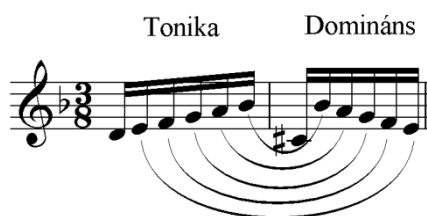
vonatkozó, általános szabályt megállapítani. Mégis e két mű jól példázza a tárgyalt zenei stílusok kapcsolatát.

1. J. S. Bach: d-moll kétszólamú invenciójának elemzése

J. S. Bach d-moll kétszólamú invenciójának (Lásd: melléklet 1. sz.) egyszerűsége tiszta képet mutat a szerző műveinek komponálási technikájáról. Az invenciók jellemző szerkesztési módja a következőképpen elemezhető.

Először a **téma** (1. ábra) megszólalását hallhatjuk, amely a darab folyamán többször is előfordul, többféle formában és hangnemben.

1. ábra: A d-moll kétszólamú invenció témája

A d-moll invenció esetén a téma 2 ütemes, lényegében szekundlépések alkotják, kivéve az egyetlen ugrásszerű szűk szeptimes lépést a második ütem elején. Ez a cisz hang a dallami szimmetria tengelyét alkotja, hiszen az addig felfelé ívelő dallamvonal (a kezdőhang kivételével) rák-fordításban jelenik meg újra.⁶ Az első ütem I. fokú tonika, a második ütem domináns VII. fokú szeptim akkord, mely V. fokú szext akkordként is értelmezhető.

A téma második belépését **válasz**nak hívjuk, (2. ábra) ez az első két ütemben történt téma felvetésének ismétlése az alsó szólamban.

2. ábra: A d-moll kétszólamú invenció "válasza"

⁶ Gárdonyi, Z.: J. S. Bach ellenpont- művészetének alapjai. Zeneműkiadó Budapest 1967. p.: 10.

Eközben az ellenszólamként funkcionáló felső szólam tonika - domináns funkciójú akkordok hangjaiból építkezik, így a két szólam együtt harmóniai folyamatot alkot. Az ellenszólam ritmikája eltér a válasz frázisától, így plasztikusan kiemelkedik az alsó szólam.

Az **expoziáció** (3. ábra) továbbszövéseben – azaz a téma imitációs bemutatása utáni szakaszban – a zene kilendül az alaphangnemből. A moduláló anyag a téma újbóli felvetéséből indul a felső szólamban (egy oktávval magasabban), majd egy szekvencia után az expoziáció F-dúr hangnembben zárul. Az eredeti téma kéttagú formája a szekvencia menetében folyamatosan jelen van⁷ (az első 6 ütemben a felső, majd az alsó szólamban is). Eközben az alsó szólam ritmikai ellenpontozással erősíti meg a szekvencia harmónia vázát. A párhuzamos F-dúr hangnem irányába moduláló harmóniak a következők:

3. ábra: A d-moll kétszólamú invenció expoziációjának 5 – 18. üteme

The musical score is written for two staves in 3/8 time. The first staff contains six measures, each with a first and second ending bracketed above. The second staff contains eight measures, also with first and second ending brackets. Roman numerals are placed below the notes to indicate the harmonic progression: *d: I, IV, VII, III, VI* for the first staff and *II, V, I F: II, V, III, IV, V, I* for the second staff.

A mű további részében a téma megszólalását fedezhetjük fel különböző hangnemekben. Az F-dúrba történő megérkezéssel egy időben (18. ü.) a téma is elindul ebben a párhuzamos hangnembben. Ez után ismét imitációs rész következik (20- 27. ü.), melyben a mű ismét „kilendül” a domináns a- moll irányába. (28. ü.) Az alaphangnembe történő visszatérést harmóniai kitérések készítik elő, (*g-moll, C-dúr, F-dúr, A-dúr*) melyben folyamatosan jelen vannak a téma variánsai. Végül a 44. ütemtől a témát már

⁷ Gárdonyi, Z.: u.o. p.: 12

alaphangnemben, válasszal együtt hallhatjuk, mely (49. - 52. ü.) egy VI. fokú álzárlat után érkezik meg a záró hangra.

2. J. Kern: All the things you are című jazz standardjének elemzése

Az „All the things you are” című jazz standard, hasonlóan más örökzöld dallamokhoz, mind harmóniai, mind dallami felépítésében kiválóan példázza a dolgozatban tárgyalt két zenei stílus rokonságát.

A darab négy egységből épül fel (Lásd: melléklet 2. sz.), melynek sorképlete A A₄ B A_v. Az első egység nyolc ütemes (A), melynek dallamát kvart és szekundlépések alkotják. A folyamatosan, szekundonként lefelé haladó dallamvonal szekvenciát mutat, melyhez a harmóniai váz is igazodik.

Az akkordsor a jazzben megszokott harmóniai jelzések mellett a klasszikus összhangzattan szabályai szerint is elemezhető (4. ábra.):

4. ábra: Az "All the things you are" első egységének harmóniai

The image shows the first system of the musical score for "All the things you are". It consists of two staves: a piano (PIANO) staff and a piano accompaniment (PNO.) staff. The key signature is F major (one flat) and the time signature is 4/4. The piano staff has a treble clef and a key signature of one flat. The piano accompaniment staff has a bass clef and a key signature of one flat. The piano staff contains the melody, and the piano accompaniment staff contains the harmonic support. Chord symbols are written above the piano staff: F_M⁷, B_M⁷, E_b⁷, and A_b^{MAT}⁷. Roman numerals are written below the piano staff: FM: I, IV, VII, and III. The piano accompaniment staff contains the harmonic support, with chord symbols D_M^{MAT}⁷, G⁷, and C_M^{MAT}⁷ written above it. Roman numerals are written below the piano accompaniment staff: IV, C: II, V, and I. The system ends with a double bar line and a repeat sign.

A 6. ütemben következik egy fordulat a h' alterált hanggal, ami dallami és harmóniai törést idéz elő az addig szabályosan mozgó akkordsorral szemben. Ez az alteráció kimozdítja az f-moll alaphangnemet C-dúr irányába, mely e' záró hanggal fejezi be az egységet. A C-dúrban jelentkező tonikát az előző ütemben egy- egy szubdomináns – domináns akkord készíti elő.

A második egység (A₄) (5. ábra) egy kvart távolsággal mélyebben szólal meg, azonban dallami és harmóniai váza teljesen megegyezik az első egységével.

5. ábra: Az "All the things you are" második egységének harmóniai

The image shows a musical score for the second system of the song "All the things you are". It consists of two staves: a piano (PIANO) staff and a piano solo (PNO.) staff. The piano staff has four measures with chord symbols Cm^7 , Fm^7 , B^b7 , and E^b_{MA7} above the notes. Below the piano staff, Roman numerals IV , VII , and III are indicated. The piano solo staff starts at measure 5 and has measures with A^b_{MA7} , $(Am^7 G^b)$, D^7 , and G_{MA7} above the notes. Below the piano solo staff, Roman numerals VI , $G: II$, V , and I are indicated. A double bar line with a repeat sign is at the end of the piano solo staff.

A darab középrésze (B) a második egységet záró G-dúr akkord felbontásával indul, mely hangnemet az első két ütemben itt is szubdomináns – domináns – tonika funkciókkal erősít meg. (6. ábra)

6. ábra: Az "All the things you are" harmadik és negyedik egységének harmóniai

The image shows a musical score for the third and fourth systems of the song "All the things you are". It consists of three staves. The first staff (piano) has measures with Am^7 , D^7 , G_{MA7} , and F^b_{M7} above the notes. Below the first staff, Roman numerals $G: II$, V , I , and $E: II$ are indicated. The second staff (piano solo) starts at measure 8 and has measures with E_{MA7} , C^+7 , Fm^7 , B^b_{M7} , E^b7 , A^b_{MA7} , and D^b_{MA7} above the notes. Below the second staff, Roman numerals I , $FM: V$, I , IV , VII , $III A^b: I$, and IV are indicated. The third staff (piano solo) starts at measure 15 and has measures with G^b7 , Cm^7 , F^7 , B^b_{M7} , E^b7 , A^b_{MA7} , and $G_{M7} C^7$ above the notes. Below the third staff, Roman numerals VII , III , VI , II , V , I , and $(FM: II V^7)$ are indicated. A double bar line is at the end of the third staff.

Az egység az előzőekhez hasonlóan szubdomináns – domináns – tonika funkciókkal fejeződik be É-dúr hangnemben, melyet az alaphangnemet (*f*-moll) V. fokával visszavezet *f*-mollba.

A befejező egység (A_v) első öt üteme teljes egészében megegyezik az első egységével, azonban a folytatásból kiderül, hogy a darab Asz-dúr hangnemben zárul. A zárlatot a szerző az eddig megszokott harmóniafűzéssel készíti elő. Az utolsó ütem g-

moll, C-dúr akkordja lehetőséget nyújt a dallam alaphangnembe való visszatéréséhez, ezáltal ismétléséhez. A további ismétlések során kerülhet sor az improvizációra.

3. A barokk és a jazz elemek összehasonlítása a tárgyalt művekben

3.1. Harmóniai összefüggések

Az „*All the things you are*” című jazz standard harmóniavázát frázisonként vizsgálva, különböző hangnemekben lévő II – V – I zárlatokat fedezhetünk fel (7. ábra):

7. ábra: Az „*All the things you are*” funkciós rendje

The image displays two staves of music for the jazz standard "All the things you are". The top staff is labeled "PIANO" and the bottom staff is labeled "PNO.". Both staves show a sequence of chords with functional labels below them. The piano part starts with a key signature of three flats (B-flat major/C minor). The piano solo part starts at measure 8 and continues with a key signature of two flats (D-flat major/E-flat minor). The functional labels for the piano part are: FM: I, IV, VII, III, IV, VI, II, V. The functional labels for the piano solo part are: CM: I, IV, VII, III, VI, VI, II, V. The piano solo part also includes a triplet of eighth notes in the final measure.

A d-moll invencióban ugyanez a szubdomináns – domináns – tonika építkezés jelenik meg, II – V – I és IV – V – I formákban. (Ritka az álzárlatos megoldás, de előfordul, hogy a Domináns V. fok után I fok helyett VI fokú tonikára oldódik a harmónia.) A S – D – T építkezés alól kivételt általában csak a téma megjelenésénél találhatunk hiszen ott, mivel kimarad a szubdomináns, folyamatos „hintázás”, figyelhető meg a tonika és domináns funkciók között.

Az invenció tehát harmóniailag a következőképp elemezhető: (8. ábra)

8. ábra: A d-moll kétszólamú invenció funkciós rendje

The musical score is presented in five systems, each with a functional analysis below it. The first system (measures 1-7) is labeled 'TÉMA (d)' and features a sequence of Tonic (T) and Dominant (D) functions. The second system (measures 8-14) features a sequence of F: II, V, and I functions. The third system (measures 15-21) features a sequence of F: II, V, and I functions, with a 'TÉMA (F)' label. The fourth system (measures 22-28) features a sequence of g: II, V, and I functions, with a 'TÉMA (a)' label. The fifth system (measures 29-35) features a sequence of F: II, V, and I functions.

8

15

22

29

TÉMA (d)

TÉMA (F)

TÉMA (a)

F: II V I F: II V I F: VI

V III F: II V I g: II V I F: II V I a: IV V I

F: II V I

2

35

42

TÉMA (d) $\textcircled{T}$ $\textcircled{D}$ $\textcircled{T}$

47

3.2. Dallami összefüggések

A harmóniai váz felállítása után az invencióban az egyes motívumokat alátámasztó, általában két ütemenként ismétlődő szubdomináns – domináns – tonika sorozatok akkordhangjait körülírva szólal meg a dallam. Ha harmóniai vázra épülő dallamokról beszélünk, megállapíthatjuk, hogy ez a fajta komponálási technika általánosan elmondható *Bach* összes hangszeres művéről.⁸

A d-moll kétszólamú invencióban is a dallam az adott harmónia körülírásából, az adott harmóniára épülő skálákból építkezik, melyek jelentkezhetnek akár kromatikus, átmenő-, vagy díszítőhangok formájában. Ez a tény tökéletes párhuzamot mutat a jazz műfajában történő improvizálással. A jazzben is minden standard előre meghatározott harmóniai vázzal bír, mely harmónia sorozatokra az aktuális hangnem skáláiból és akkordjaiból lehet rögtönözni.

⁸ Gárdonyi, Z.: u.o. p.: 47.

4. Befejezés

Dolgozatomat *Johann Sebastian Bach* kompozíciós technikájának a jazz zenével való összefüggéseiről készítettem. Egy- egy kiragadott példával igyekeztem bizonyítani, hogy a barokk hangszeres muzsika és a jazz zene között szakmailag definiálható kapcsolat áll fenn. Természetesen ezen összefüggések feltárásához kevés mindkét stílusból egy példát kiemelni, éppen ezért az általam választott szemelvényeket próbáltam azok általános jellemzői alapján bemutatni. Ezen összefüggéseket a dolgozat megírásához használt szakirodalom is megerősíti.

5. Felhasznált irodalom

- BÓDÁS, ZS.: *Barokk variációk 12 jazz standard-re* – Editio Musica, Budapest 2011.
- ESZE, J.: *Zeneelmélet – Nem csak szórakoztató zenészeknek* - ESMTK CO – Sinus Kiadó, Budapest 1993
- GÁRDONYI, Z.: *J. S. Bach ellenpont- művészetének alapjai* – Zeneműkiadó Budapest 1967
- GONDA, J.: *A rögtönzés világa I – II. (A jazz improvizáció elmélete és gyakorlata)* – Editio Musica, Budapest 1997.
- GONDA, J.: *Mi a jazz?* – Zeneműkiadó, Budapest 1982.
- KOLNEDER, W.: *Bach – lexikon* – Gondolat Kiadó, Budapest 1988.
- PERNYE, A.: *A jazz* – Noran kiadó, Budapest 2007.
- SABATELLA, M.: *Egy jazz improvizációs olvasókönyv* (Ford.: Makrai Balázs) www.makrai.net
- WARD, G. C.: *A jazz története* – JLX Kiadó, Budapest 2006.

6. Ábrák jegyzéke

1. ábra: A d-moll kétszólamú invenció témája.....	3
2. ábra: A d-moll kétszólamú invenció "válasza".....	3
3. ábra: A d-moll kétszólamú invenció expozíciójának 5 – 18. üteme.....	4
4. ábra: Az " <i>All the things you are</i> " első egységének harmóniai	5
5. ábra: Az " <i>All the things you are</i> " második egységének harmóniai	6
6. ábra: Az " <i>All the things you are</i> " harmadik és negyedik egységének harmóniai.....	6
7. ábra: Az „ <i>All the things you are</i> ” funkciós rendje.....	7
8. ábra: A d-moll kétszólamú invenció funkciós rendje.....	8

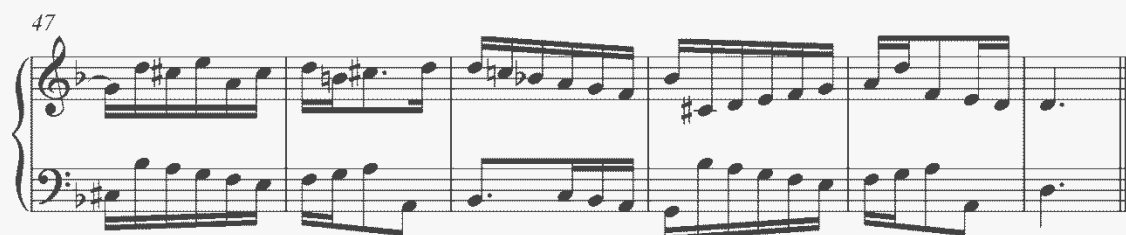
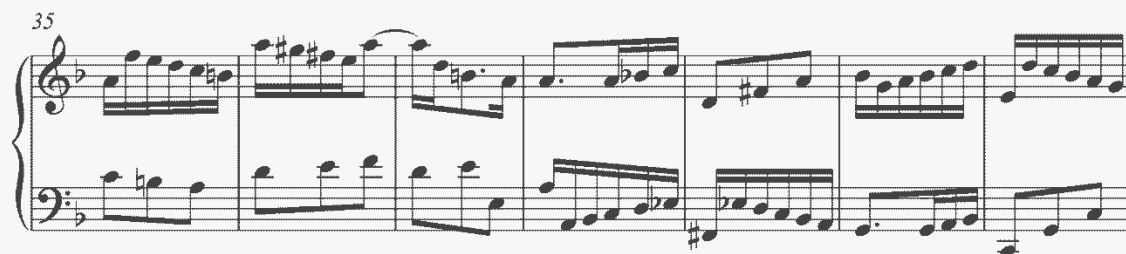
7. Mellékletek

1. sz melléklet

d-moll kétszólamú invenció

J. S. Bach

The image displays the musical score for J.S. Bach's d-minor two-part invention. The score is written for two voices (treble and bass staves) in d-minor, 3/8 time. It is divided into four systems, each containing two staves. The first system starts with a treble clef and a key signature of two flats (B-flat and E-flat). The second system starts with a bass clef and a key signature of one flat (B-flat). The third system starts with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The fourth system starts with a bass clef and a key signature of one flat (B-flat). The score includes measure numbers 8, 15, and 22. The music features intricate sixteenth-note patterns and a variety of rhythmic figures.

2. sz. melléklet

ALL THE THINGS YOU ARE

The musical score is written in B-flat major (two flats) and 4/4 time. It consists of five staves of music. The chords and measures are as follows:

- Staff 1:** Measures 1-7. Chords: F Δ 7, B $\flat$ M7, E $\flat$ 7, A $\flat$ MAT7, D $\flat$ MAT7, G7, C Δ MAT7.
- Staff 2:** Measures 8-14. Chords: C Δ 7, F Δ 7, B $\flat$ 7, E $\flat$ MAT7, A $\flat$ MAT7, D7 (triple). Measure 8 starts with a repeat sign.
- Staff 3:** Measures 15-21. Chords: G Δ MAT7, A Δ 7, D7, G Δ MAT7, F $\sharp$ M7. Measures 15, 17, and 19 start with repeat signs.
- Staff 4:** Measures 22-29. Chords: H7, E Δ MAT7, C+7, F Δ 7, B $\flat$ M7, E $\flat$ 7, A $\flat$ MAT7, D $\flat$ MAT7. Measure 22 starts with a repeat sign.
- Staff 5:** Measures 30-36. Chords: G $\flat$ 7, C Δ 7, F7, B $\flat$ M7, E $\flat$ 7, A $\flat$ MAT7, G Δ 7, C7. Measure 30 starts with a repeat sign. Measure 34 has a triple note.